

Шахрай О.М.

*старший викладач циклової комісії фортепіано,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради*

Завіруха Л.А.

*викладач циклової комісії фортепіано,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради*

Білозерова О.В.

*викладач кафедри музичного мистецтва,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТВОРІВ ПРОГРАМНОЇ МУЗИКИ НА ЗАНЯТТЯХ З ОСНОВНОГО МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ (ФОРТЕПІАНО)

Як і всі види мистецтва, музика є засобом художнього пізнання та віддзеркалення дійсності через художні образи, що вбирають у себе всі суперечності, багатство та складність творчого процесу. Ознакою ж саме музичного мистецтва є художнє відображення сутності людського буття у звуковому матеріалі через таку систему художніх образів, що охоплюють специфічні засоби та прийоми осмислення, відчуття та пізнання світу в музичних звуках.

Опосередковано, через почуття і настрої, музика здатна відобразити багато явищ дійсності. Проте вона не в змозі точно визначити, що саме викликає в людині те або інше почуття, вона не здатна досягти предметної конкретизації відображення.

Уміння слухати і чути музику не є вродженою рисою людини. Ці якості розвиваються в процесі безпосередньої роботи над твором (опрацювання музичного тексту, аналіз форми та необхідних для передачі художнього образу засобів музичної виразності, цілісне художнє виконання). Найкраще для розвитку цих якостей підходять твори програмної музики. Саме вони формують високі естетичні смаки, пробуджують уяву, викликають глибокі переживання, естетичну насолоду.

Програмна музика відома ще з глибокої давнини (античної Греції). Серед програмних творів XVIII ст. – клавесинні мініатюри

Ф. Куперена і Ж. Рамо, «Каприччо на від'їзд улюбленого брата» Й. Баха і ін. До програмної музики звертався і Л. Бетховен – «Пасторальна симфонія», увертюри «Егмонт», «Коріолан» та ін.

Розквіт програмної музики в XIX ст. багато в чому пов'язаний з розвитком романтизму та імпресіонізму в музичному мистецтві. Твори з програмною складовою пишуть у різноманітних музичних формах: від великих циклічних – до мініатюр. Найбільш відомі програмні твори для фортепіано писали Р. Шуман: «Карнавал», «Метелики», «Веселий селянин»; К. Дебюссі: «Місячне сяйво», «Кроки на снігу», «Дівчина з волоссям кольору льону», «Затонулий собор». Українські автори теж писали твори програмної музики. Зокрема відомі фортепіанні цикли Віктора Косенка «Дитячий альбом» і Василя Барвінського «Наше сонечко грає на фортепіано» – це калейдоскоп різних за характерами образів та сюжетів, де програмна назва кожної п'єси є своєрідним ключем до розуміння музики. Вона спрямовує фантазію виконавця і слухача у вірному напрямку.

Програма не є поясненням музики. Вона доповнює її, розкриваючи те, що відсутнє в музиці, недоступне для втілення музичними засобами. Програмний твір – це не «переклад» на мову музики самої програми, а відображення музичними засобами того самого об'єкта, який позначений у програмі.

Важливе місце серед засобів конкретизації програмного твору посідає зображальність. Поняття «зображальність музики» є надзвичайно важливою і водночас складною категорією пізнання музичного мистецтва, розуміння універсальності музичної мови.

Твори з програмною складовою допомагають художньо проявитись кожному виконавцю. Композитор Роберт Шуман вважав, що вміло підібрана назва твору посилює вплив музики на слухача. Вона змушує навіть найбільш прозаїчну людину проявити свої почуття та емоції, спонукає до уяви та роздумів.

Методика роботи з такими творами є складним педагогічним процесом, який умовно можна поділити на три етапи.

На першому етапі, при прослуховуванні та знайомстві з програмним музичним твором, основним завданням викладача є зацікавлення здобувача освіти об'єктом пізнання, активне включення його в творчий пошук і визначення художнього образу чи явища, що композитор закрив в програмі твору.

На другому етапі педагогічного процесу основною метою є опрацювання тексту твору. Основна задача викладача на цьому етапі полягає в наданні здобувачам освіти знань, формуванні умінь та навичок у визначенні особливостей та специфіки музичної мови твору.

Третій етап – заключний. Цілісне виконання твору як синтетичного явища, тобто такого, де рівноправно взаємодіють слово та музика.

Творчому самовиявленню та глибокому проникненню у світ образів мистецтва сприяє метод художньо-образних асоціацій, який дає змогу здобувачам освіти активізувати їх чуттєвий досвід, зробити навчання більш актуальним і значущим. Вони вчать знаходити зв'язки між творами різних видів мистецтв, між подіями відображеними в творах, між художніми образами тощо.

Опрацювання програмних творів здобувачами освіти збагачує їх професійний досвід, адже закладена автором програма твору вимагає донести до слухача і зробити впізнаваним власне той образ, явище чи картину природи, що зазначені в назві твору, або епіграфі до нього. Для повного розкриття художнього образу необхідно вміло користуватись різноманітними засобами музичної виразності і технічними прийомами виконання.

Дуже часто здобувачі освіти педагогічних ЗВО та коледжів використовують програмні мініатюри у своїй педагогічній практиці в ЗЗСО в якості прикладів зі слухання музики. В процесі спілкування з програмною музикою школярі збагачують свій інтелектуальний і художній досвід, осягають красу і роль музичного мистецтва в житті людини, розвиваються духовно та естетично.

Емоційне сприйняття музики, роздуми про неї, втілення образного змісту у виконанні створюють можливість опанувати прийоми порівняння, аналізу, узагальнення, класифікації різних явищ музичного мистецтва. Поглиблення сприймання музики має відбуватися природним шляхом – від комплексного жанрово-ситуативного враження до диференційованого сприйняття музичних творів. У такій діяльності забезпечується загальний музичний розвиток здобувача освіти.

Список використаних джерел:

1. Гумінська О. О. Концепція формування діяльної особистості в процесі музичного виховання. *Завуч*. Київ, 2005. № 16. С. 15.
2. Олексюк О. М. Музична педагогіка. Навч. посібник. Київ : КНУКІМ. 2006. 188 с.
3. Падалка Г. М. Методологічні засади мистецької освіти. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. С. 43-87.
4. Печерська Е. П., Шепельська М. О. Формування художньо-образного мислення учнів у процесі вокально-хорової роботи. *Наука і освіта*. Київ, 2015. № 2. С. 85-86.
5. Мистецька галузь. Програмна музика. Цикли інструментальних п'єс. Інструментальні тембри. *Всеукраїнська школа онлайн* : веб-сайт. URL: <https://youtu.be/MfGae1Q1zaM?si=WGN7MC0QZuwGsg4i> (дата звернення: 17.10.2025)
6. Програмна музика: від творчого задуму до художньої асоціації. URL: <https://youtu.be/at8cMXHvbOY?si=JQKFslAUBN5YNBt> (дата звернення: 17.10.2025)